

SPOLOČNOSŤ & DEJINY

Garrett Ryan

NAHÉ SOCHY, BOJOVÉ SLONY A TUČNÍ GLADIÁTORI

Zaujímavosti zo sveta starovekých
Grékov a Rimanov

Preklad Ivana Krekáňová

ma
ma
ma

m a m
m a 5

Garrett Ryan

Nahé sochy, bojové slony a tuční gladiátori

Zaujímavosti zo sveta starovekých
Grékov a Rimanov

Z angličtiny preložila
Ivana Krekáňová

Obsah

Predslov

Prvá časť: Každodenný život

1. Prečo Gréci a Rimania nenosili
nohavice?

14

2. Ako sa holili?

18

3. Aké domáce zvieratá mali?

23

4. Používali nejakú formu
antikoncepcie?

28

5. Aká bola pravdepodobnosť,
že prežijú operáciu?

33

6. Čo boli najväčšie lahôdky?

37

7. Koľko vína pili?

43

8. Ako sledovali plynutie času?

50

Druhá časť: Spoločnosť

9. Koľko rokov sa dožívali?

60

10. Akí boli vysokí?

66

11. Koľko peňazí zarábali?

70

12. Aké nebezpečné boli mestá?

76

13. Ako často dostávali otroci slobodu?

86

14. Bol rozvod bežný?

88

15. Boli vzťahy medzi mužmi
a chlapcami kontroverzné?

92

16. Prečo je toľko ich sôch nahých?

97

Tretia časť: Viera v nadprirodzeno

17. Verili svojim vlastným mýtom?

106

18. Verili v duchov, príšery či
mimozemšťanov?

112

19. Praktizovali mágiu?

121

20. Obetovali ľudí?

127

21. Pôsobili v delfskej veštiarni
omamné výpary?

132

22. Ako dlho preživalo pohanstvo?

137

Štvrtá časť: Šport a voľný čas

23. Mali profesionálnych športovcov?

146

24. Ako cvičili? Behali alebo posilňovali?

156

25. Cestovali pre potešenie?

160

26. Ako dokázali postaviť Koloseum
za menej než desaťročie?

166

27. Ako chytali zvieratá pre Koloseum?

172

28. Boli gladiátori tuční? Aké smrteľné
boli gladiátorské zápasy?

178

Piata časť: Vojna a politika

29. Ako v bitke používali bojové slony?

188

30. Ako dobýjali opevnené mestá?

194

31. Mali tajnú políciu, špiónov alebo úkladných vrahov?

202

32. Prečo Rimania nedobýli územie dnešného Nemecka alebo Írska?

208

Šiesta časť: Dedičstvo

33. Čo sa stalo s Rímom po páde Rímskej ríše?

218

34. Čo sa stalo s telom Alexandra Veľkého? Bola hrobka niektorého rímskeho panovníka objavená neporušená?

226

35. Prečo sa latinčina vyvinula do viacerých jazykov?
A prečo nie gréčtina?

234

36. Môže ktorákoľvek rodina vystopovať
svojich predkov až
ku Grékom alebo Rimanom?

239

Dodatok: Veľmi krátke dejiny
klasického sveta

244

Odporúčaná literatúra

Poďakovanie

Poznámky

O autorovi

Predslov

Pred niekoľkými rokmi, keď som učil na Michiganskej univerzite, som sa vybral s jednou zo svojich tried do Detroitského múzea umenia. Keď sme končili prehliadku galérií starovekého Grécka a Ríma, pristúpil ku mne jeden zo študentov. Sprisahanecky sa naklonil dopredu a zašepkal: „Doktor Ryan – musím sa opýtať – prečo je toľko gréckych sôch nahých?“

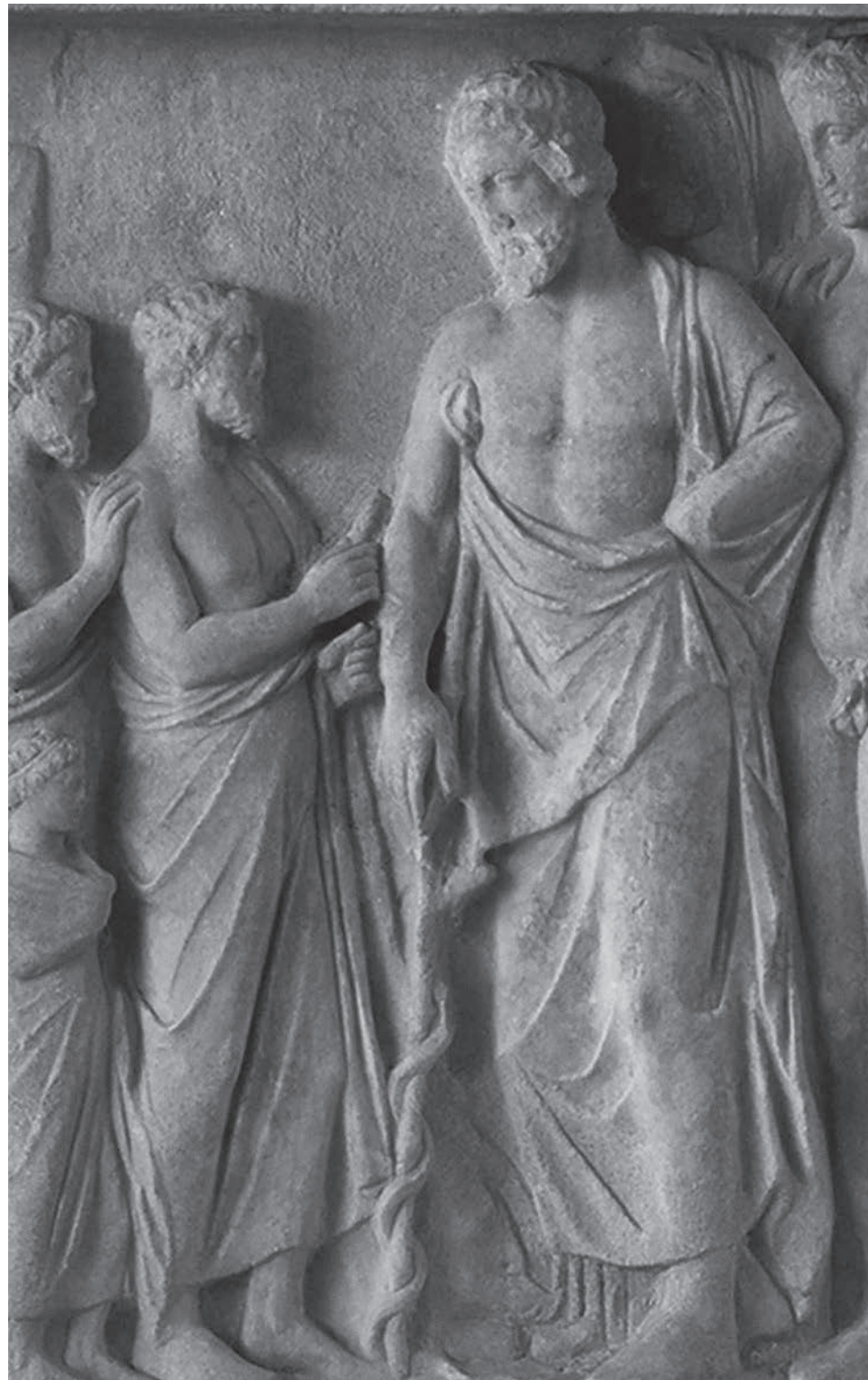
V tejto knihe nájdete odpoveď na túto otázku a desiatky ďalších. Ak vás zaujíma, kedy začali Rimania nosiť nohavice, či Gréci verili svojim mýtom, aké boli najlepšie platené zamestnania v starovekom svete alebo ako sa chytali levy pre Koloseum, ste na správnom mieste. Záhady a mágia, gladiátori a vrahovia, dobré víno a bojové slony: v tejto knihe nájdete všetko.

Moje odpovede nie sú nič viac a nič menej ako stručné zhrnutie súčasného vedeckého výskumu, okorenené anekdotami zo starovekých prameňov* a doplnené tými najkrajšími ilustráciami, aké sa vo verejnej doméne dajú nájsť. Nesnažia sa byť vyčerpávajúce – do niekoľkých svižných strán sa nedá zmestiť všetko – ale úprimne dúfam, že poslúžia ako inšpirácia k dôkladnejšiemu čítaniu.

Pre žiadnu z odpovedí v tejto knihe nepotrebuje viac ako základné znalosti o Grékoch a Rimanoch. Keďže však trochu kontextu neuškodí, v dodatku na konci knihy nájdete veľmi krátke dejiny klasického sveta. Ak by ste chceli začať s celkovým obrazom, odporúčam vám, aby ste si najprv prečítali tie. V opačnom prípade sa ponorte rovno do otázok a odpovedí.

---

* Mnohé z najlepších anekdot uvádzam v poznámkach pod čiarou, ktoré poskytujú zaujímavé podrobnosti, ktoré sa mi nepodarilo vtesnať do hlavnej odpovede. Zdroje sú uvedené v záverečných poznámkach.

I. část:

Každodenný život

• 1 •

Prečo Gréci a Rimania nenosili nohavice?

Kráčate po rušnej ulici v Aténach v klasickom období. Je letné ráno – horúce, ale nie príliš horúce na vybavovanie záležitostí. Biele steny sa trbliecu v slnečnom svite. V prašnom vzduchu sa ozýva šum gréčtiny. Lákavá vôňa medových koláčov, naukladaných v neďalekom stánku, súperí s nezameniteľným zápachom mesta bez kanalizácie.

Väčšina peších naokolo sú muži, a väčšina z nich nie je tak úplne polonahá. Niektorí majú okolo trupu omotaný plášť. Zvyšok sa prechádza vo voľných tunikách po kolená. Tých niekoľko žien, ktoré zahliadneme, má na sebe dlhšie tuniky, na ramenách zopnuté dlhými ihlicami.* Oblečenie chudobných, či už žien, alebo mužov, je špinavobielej farby nefarbenej vlny. Tí zámožnejší sú odetí do všemožných odtieňov žltej, zelenej a hnedej.¹

Teraz sa prenese na ulicu v ranom cisárskom Ríme. Hoci je takmer poludnie (alebo šiesta hodina, ako to nazývajú Rimania), ulica je stále tmavá, zatienená vysokými obytnými budovami po oboch stranách. Dlažba pod nohami je pokrytá špinavým, páchnucim blatom. Z dverí taverny na druhej strane ulice sa šíri dym a nesie vôňu pečeného cícera. V ušiach sa rozlieha viacjazyčná vrava a naokolo sa náhlia zaneprázdnení chodci, všetci oblečení úplne inak ako v Aténach.

Niekoľko mužov má na sebe tógy. Rozložená tóga je obrovská vlnená plocha, ktorá môže merať na dĺžku až šesť metrov. Ponorenie sa do tohto mora látky je taký komplikovaný proces, že aristokrati majú často otroka, ktorého hlavnou povinnosťou je nariasiť a obliecť ju. Keďže chôdza v tóge je rovným dielom umenie a utrpenie – ak

---

* V prípade núdze sa dali použiť ako zbrane. Dav aténskych žien raz zabil muža pomocou svojich brošní.

sa človeku nepodarí udržať ľavú ruku v správnom uhle, znamená to smrť pre všetky dôsledne vytvorené záhyby –, väčšina mužov na našej ulici nechala svoje tógy doma a chodia v krátkych tunikách. Niektoré ženy sú zahalené do tradičného plášt'a rímskej matróny. Zvyšok má na sebe dlhé tuniky po zem v pestrej škále farieb.

Grécke aj rímske odevy sa nosili voľne prevesené. Či už boli z ľanu, vlny, alebo bavlny,* splývavé odevy boli vhodné pre stredomorské podnebie a pohodlne sa prispôbovali zmenám spoločenskej situácie alebo počasia. V chlade a vlhku však zvykli byť značne nepohodlné. Niektoré, ako napríklad tóga, si pre správne nosenie vyžadovali neustálu pozornosť. Žiadne nemali vrecká.**

Zdalo by sa, že to bol svet ako stvorený pre nohavice. Napriek tomu, až na pár výnimiek – ako napríklad excentrický cisár Helio-gabalus, ktorý sa honosil svojimi hodvábnymi nohavicami*** –, Gréci a Rimania považovali nohavice za barbárske. Aténčanom pripomínali Peržanov, ktorí napadli Grécko v ohromnom počte a vo vrecovitých nohaviciach. Rimania si ich spájali s potetovanými a pivom sa nadávajúcimi národmi severu, najmä s Germánmi.²

Nakoniec však Rimania podľahli. Začalo sa to medzi légiami. Tuniky po kolená, ktoré legionári nosili, určené do horúčav stredomorského leta, boli v severných zimách nepríjemne priedušné.

---

* Najbežnejšími látkami v klasickej svete boli vlna a ľan. Keďže vlna bola teplejšia, odolnejšia a ľahšie sa farbila, zvyčajne sa používala na vrchné oblečenie. Ľan – priedušnejší, jednoduchší na čistenie a menej priateľský ku všiam – sa uprednostňoval na spodnú bielizeň a každodenné použitie. Bavlna (pestovaná v Egypte) sa rozšírila až v období rímskeho cisárstva.

** Ekvivalenty vreciek sa dali improvizovať: grécke ženy si cez opasok často pretiahli časť tuniky a vytvorili si tak veľké vrecko. Rímski muži si zvyky jedla schovávali do záhybov tógy. Mince však museli byť uložené v peňaženkách zavesených na opasku alebo na krku. Prípadne, keďže svet ešte netušil o choroboplodných zárodkoch, mohli ich mať zastrčené v kútiku úst.

*** Rímski cisári vytrvalo hrešili proti móde. Niektorí sa uspokojili s oblečením zafarbeným na fialovo, čo bola najdrahšia, a teda najprestížnejšia farba klasickej sveta. (Najjemnejší odtieň purpuru, tmavý a trblietavý karmín farby zaschnutej krvi, bol niekedy vyhradený len pre cisársku rodinu; Nero raz zorganizoval operáciu na pochytenie obchodníkov, ktorí predávali pašované farbivo.) Iným rúcha v hodnote väčšej ako väčšina víl nestačili. Caligula sa rád prezliekal za Dia, komplet so zlatou bradou a žiarivým bleskom. Commodus prišiel do Kolosea v levej koži.

Zľava doprava: grécky muž zahalený do plášt'a (himation), grécka žena v tunike (chitón), rímsky muž v tóge a rímska matróna v plášti (palla).

Inšpirovaní barbarskými jazdcami začali vojaci slúžiaci v chladných podnebiach nosiť krátke vlnené alebo kožené nohavice. Niektorí čoskoro urobili ďalší logický krok a začali nosiť dlhé nohavice. Ich velitelia nasledovali: a cisár z 3. storočia šokoval slušnú verejnosť tým, že mal také nohavice (a blond'avú parochňu) na sebe, keď viedol svoje vojsko.³

V priebehu 4. storočia, keď sa vďaka vojakom v politike dostalo vojenské oblečenie do módy, začali aj bežní občania vymieňať svoje tuniky za nohavice. Do konca storočia sa táto prax tak rozšírila, že nosenie nohavíc v Ríme zakázali cisárskym ediktom. Každý muž, ktorého prichytili takto pohoršujúco oblečeného, mal byť zatknutý, zbavený majetku (a pravdepodobne aj nohavíc) a poslaný do večného vyhnanstva. Vec už však bola stratená. V priebehu niekoľkých desaťročí nosili senátori nohavice aj v prítomnosti cisára.⁴

Keď už máme za sebou zbežný pohľad na pokrok nohavíc, musíme si položiť závažnejšiu otázku: nosili Gréci a Rimania spodnú bielizeň?

Väčšina žien určite nosila proto-podprsenky, ktoré nazývame

prsné pásy.* Hoci existovali aj verzie vybavené ramienkami, zvyčajne to boli jednoduché pásy látky omotané okolo trupu. Keďže malé prsia sa považovali za atraktívne, ženy často používali pásy na sploštenie hrudníka.** Ak môžeme veriť starovekým básnikom, slúžili aj ako provizórne vrecká na všetko možné, od milostných listov až po fľaštičky s jedom. O prsných pásoch sa dokonca tradovalo, že majú liečivé účinky: použitý pás omotaný okolo hlavy vraj zmiernoval bolesti hlavy.⁵

Grécki muži zrejme nemali pod tunikami nič okrem opálenia a seba-vedomia. V rímskom svete nosilo niekoľko tradicionalistov pod tógami bedrové rúška a muži si mohli v kúpeľoch obliecť niečo ako plavky. Väčšina však upustila od spodnej bielizne a uprednostnila priedušné spodné tuniky z ľanu alebo hodvábu. Hoci boli tieto odevy pohodlné, cudnosti veľmi neprospievali. Neskoroantický autor rozpráva príbeh o návštevníkovi, ktorý sedel pri ohni oproti sv. Martinovi z Tours. Muž sa uvoľnil na stoličke, rozťahol nohy – a nechtiac poskytol svätcovi široký výhľad na svoje genitálie.⁶

Vo štvrtom storočí, keď bol svätý Martin tak nečakane vystavený pohľadu na cudzie pohlavie, sa už rímsky odev stával stredovekým. Predstavte si sami seba na ulici v neskoroantickom Konštantínopole. Kvôli atmosfére povedzme, že je svieže jesenné popoludnie, vo vzduchu vane slabý vánok a kostolné zvony vyzvávajú v jemnom svetle. Okolo prechádza pompézny dvorný úradník v úzkej verzii tradičnej tógy. Menej významní muži sa prechádzajú v tunikách po kolená so širokými rukávmi a toľkými výšivkami, koľko si len môžu dovoliť. Tuniky žien sú dlhšie, ale rovnako vlajúce a vyfintené. Niekoľkí z najbohatších chodcov sa pýšia odevom z priliehavého hodvábu. Niekoľkí z tých najzbožnejších majú na rukách kresťanské tetovanie. A ste si celkom istí, že vôbec nikto nemá na sebe spodnú bielizeň.

---

* Dôkazov o nohavičkách je poskromne. Určite existovali odevy podobné nohavičkám: niektoré rímske ženy nosili plavky v kúpeľoch a atlétky a zabávačky sa objavovali v proto-bikinách. (Budúca cisárovná Theodora, ktorá začala svoju kariéru ako burleskná herečka, mala vystúpenie, v ktorom si vykračovala po javisku v starovekej obdobe tangáčov.) Bežne však ženy nosili pod oblečením len spodničku. Tie mali svoje vlastné riziká: jeden rímsky básnik venoval nevľúdny epigram dáme, ktorá sa trápila s príliš tesnou zarezanou spodničkou.

** V niektorých kontextoch mali prsné pásy erotickú povahu; postava v jednej gréckej komédii si ho pomaly odtáča, aby vydráždila svojho manžela.

• 2 •

Ako sa holili?

Hadrián bol jeden z najzáhadnejších rímskych cisárov. Bol vynikajúci básnik, architekt a flautista. Jeho obľúbená forma relaxácie však bola poľovačka na levy. Viedol akademické debaty s najväčšími učencami ríše. Rovnako dobre však vedel viesť legionárov na nútených ťaženiach. Bol veľkorysým priateľom a spravodlivým sudcom. Bol však aj arogantný, podozrievavý a – keď na to prišlo – aj vražedný. Najparadoxnejšie však bolo, že mal bradu. Po stáročia bol takmer každý významný Riman hladko oholený. Hadriánove líca boli hrdo a hojne zarastené po celú dobu jeho dvadsaťjedenročného panovania. Brada mohla byť znamením jeho fascinácie Grékmi, návratom do rímskej minulosti, alebo pokývnutím Diovi. Alebo možno, ako špekuloval jeden rímsky autor, sa cisár len snažil zakryť jazvy po akné.¹

Nech už bol Hadriánov dôvod pre bradu akýkoľvek, bolo to viac než len osobná zvláštnosť. V klasickom svete sa brady brali veľmi vážne. Predovšetkým boli znakom mužnosti.* Boli tiež spôsobom, ako ukázať svoje postavenie: byť hladko oholený bolo vizitkou džentlmena, strnisko či zarastená tvár značili chudobu. Stav brady bol aj vhodným emocionálnym ukazovateľom, pretože smútiaci (a tí, ktorí sa snažili získať sympatie na súde) si nechávali ochlpenie tváre neupravené. Brady napokon poukazovali aj na kultúru – barbariskú, rímsku alebo grécku.²

V klasickom období boli grécki muži takmer vždy bradatí. Hoci sa móda menila, najobľúbenejším štýlom bola plná brada s oholenou hornou perou.** Oholenie dohľadka sa považovalo za zženštilé – až

---

* Rímski mladíci oslavovali svoje prvé oholenie ako začiatok dospelosti a túto udalosť zvečňovali zasvätením svojich jemných chĺpkov bohom. Nero si ich po prvom holení pozbieral do zlatej schránky a uložil ich v Jupiterovom chráme.

** V Sparte boli fúzy zakázané. Každý rok pri nástupe do funkcie vydávali najvyšší predstavitelia Sparty edikt, ktorý nariaďoval všetkým občanom, aby dodržiavali

do vlády Alexandra Veľkého. Medzi mnohými zvláštnosťami tohto veľkého dobyvateľa (od posadnutosti *Iliadou* až po presvedčenie, že bol doslova synom Dia) bolo aj trvanie na pravidelnom holení. Nevieme, či chcel Alexander zdôrazniť svoju mladosť, alebo len jednoducho trpel prekliatím nerovnomerného porastu na tvári. Vieme však, že jeho obrovská prestíž spôsobila, že tvár oholená dohľadka sa dostala do módy.³

Po Alexandrovej smrti a napriek pichľavej legislatíve v niekoľkých mestách v oblasti ochrany brady sa v gréckom svete rýchlo rozšíril hladko oholený vzhľad. Nie všetci však prijali novú módu. Najmä intelektuáli sa naďalej hrdili svojimi bradami: jeden filozof tvrdil, že keby si musel vybrať medzi oholením a smrťou, radšej zahynie. Pretrvával pocit, že brada je jednoducho dôstojnejšia než oškrabaná tvár. V cisárskej ére našiel návštevník istého vzdialeného gréckeho mesta každého muža s tradičnou bradou, až na jediného nešťastníka, ktorý bol oholený – hovorilo sa, že chcel urobiť dojem na Rimanov.⁴

Rimania začínali rovnako zarastení ako Gréci. Ale v polovici 2. storočia pred n. l. sa rímska elita, pravdepodobne inšpirovaná aktuálnou gréckou módou, začala zbavovať svojich fúzov. Veľký generál Scipio Africanus, dobyvateľ Kartága, sa spomína ako prvý Riman, ktorý sa denne holil, a všetky slávne osobnosti neskorej republiky a raného cisárstva jeho príklad nasledovali. Iulius Caesar, ktorý bol značne márnivý, sa vždy na verejnosti objavoval s prehadzovačkou na hlave a dohľadka oholenými lícami. Augustus si každé ráno vyhradil čas na to, aby ho oholili a ostrihali traja holiči, ktorí pracovali v tandeme. Ambiciózni muži v celej ríši nasledovali príklad aristokracie a vykázali brady na okraj úctyhodnosti.⁵

Potom sa na scéne objavil náš priateľ Hadrián. Tisíce sôch a milióny mincí hlásali jeho bradatý majestát; miestni určovatelia trendov kľúčili v jeho stopách ako huby po daždi a po štyroch storočiach komplikovaného vzťahu Rimania znovu prijali svoje brady. Nasledujúcich dvesto rokov, až kým vývoj nezvrátil dohľadka oholený Konštantín Veľký, sa štýloví Rimania pýšili bradami rôznej dĺžky a tvaru, zvyčajne podľa vzoru práve vládnuceho cisára. Niekedy bola brada v danom čase úhľadne zastrihnutá, ako tá Hadriánova.

---

zákony a oholili si hornú časť pier.